

РОЗВИТОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ

DEVELOPMENT OF ARTISTIC SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Стаття присвячена проблемі розвитку художньо-образного мовлення учнів – невід’ємній складовій мовленнєвої культури здобувачів освіти, яка значною мірою формується у процесі читання та роботи з художніми текстами, вивчення мистецьких явищ, виконання творчих робіт на уроках мовно-літературної та мистецької освітніх галузей.

З метою ефективного розвитку художньо-образного мовлення здобувачів початкової освіти запропоновано методику творчого інтерактивного читання сучасної дитячої літератури. Вона побудована на трьох основних аспектах: 1) вибір для читання актуальної для молодших школярів сучасної дитячої літератури; 2) обговорення і аналіз прочитаного у процесі реалізації інтерактивних та ігрових методик, залучення мистецького контексту й використання ІТ-технологій; 3) творча діяльність на основі прочитаного. Ефективність методики посилює інтегроване навчання, зокрема поєднання змісту уроків мовно-літературного циклу й «Мистецтва», які дають можливість не тільки розглядати твір у мистецькому контексті, а й створювати власні креативні продукти, демонструючи художньо-образне мислення і мовлення.

У межах проєкту Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва «Вся Україна читає дітям» впродовж 13 років цю методику апробовано у школах Івано-Франківська та області під час проходження педагогічної практики студентами Педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Як приклад наведено етапи творчого інтерактивного читання книги «Рожева мрія» Кості Гнатенка, проілюстрованої Вікторією Ковальчук.

Розвиток художньо-образного мовлення учнів є дієвим за умови проведення систематичної роботи, спрямованої на збагачення їхнього словника художніми засобами й експресивною лексикою, формування вмінь грамотно й естетично висловлювати думки в усній і писемній формах, мислити творчо й вербально матеріалізувати уявні образи.

Ключові слова: художньо-образне мовлення, дитяча література, мистецтво,

творче інтерактивне читання, інтегроване навчання.

The article highlights the problem of the development of artistic and figurative speech of students as an integral component of the students' speech culture, which is largely formed in the process of reading and working with artistic texts, studying artistic phenomena, performing creative works in the lessons of linguistic, literary and artistic educational fields.

In order to effectively develop the artistic and figurative speech of primary education students, a method of creative interactive reading of modern children's literature is proposed. It is built on three main aspects: 1) selection for reading of modern children's literature that is relevant for younger schoolchildren; 2) discussion and analysis of what was read in the process of implementing interactive and game methods, involving the artistic context and the use of IT technologies; 3) creative activity based on reading. The effectiveness of the methodology is enhanced by integrated learning, in particular, the combination of the content of the lessons of the linguistic and literary cycle and «Art». This provides an opportunity not only to consider the work in an artistic context, but also create one's own creative products, demonstrating artistic thinking and speech. As part of the project of the Ukrainian Research Center of Children's and Youth Literature «All Ukraine Reads to Children», this method has been tested for 13 years in the schools of Ivano-Frankivsk and the region during pedagogical practice by students of the Faculty of Pedagogy of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. As an example, the stages of creative interactive reading of fairy tales from the book «Pink Dream» by Kostia Hnatenko, illustrated by Viktoria Kovalchuk are shown.

The development of students' artistic and figurative speech is effective under the condition of purposeful and systematic work aimed at enriching vocabulary with artistic means and expressive vocabulary, forming the ability to competently and aesthetically express thoughts in oral and written forms, to think creatively and verbally materialize imaginary images.

Key words: artistic speech, children's literature, art, creative interactive reading, integrated learning.

УДК 373.31

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.21>

Качак Т.Б.,

докт. філол. наук,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Близнак Т.О.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Бай І.Б.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Комунікативна компетентність – одна із ключових компетентностей особистості, яка починає формуватися у ранньому дитинстві і розвивається впродовж життя. В основі людських стосунків – комунікативна взаємодія, запорукою успіху якої є вміння висловлювати свої думки, дотримуватися правил культури спілкування. Логічно, що освітній процес в Новій українській школі спрямовано на розвиток мислення і мовлення учнів, якісне опанування мовних знань і мовленнєвих вмінь. В центрі уваги насамперед усне й писемне мовлення, монологічне й діалогічне, але не менш

важливим є розвиток художньо-образного мовлення учнів, яке формує і водночас віддзеркалює людську духовність. У початковій школі закріплюється вміння дитини володіти рідною та іноземною мовами, користуватися ними як засобом пізнання світу, засвоєння досвіду, комунікації з іншими; розвивається відчуття краси слова й образу.

Художньо-образне мовлення – невід’ємна складова мовленнєвої культури учнів, яка значною мірою формується у процесі читання та роботи з художніми текстами, вивчення мистецьких явищ, виконання творчих робіт на уроках мовно-літературної та мистецької освітніх галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему розвитку мовлення молодших школярів досліджували психологи, лінгвісти та лінгводидакти. Наукові студії Н. Бабич, В. Бадер, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голуб, Л. Варзацької, М. Пентиліук часто стають теоретичною основою наукових та науково-методичних розвідок останніх років (Г. Каптур, О. Колотило, Т. Мельник, І. Соїко, Т. Симоненкової, І. Фоміної та ін.). У більшості праць автори зосереджують увагу на методиці організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Попова, О. Сас, А. Ставицька). Л. Варзацька, Л. Шевченко [4], М. Вашуленко і С. Дубовик [5], Г. Каптур і М. Остапюк [7] визначають і науково обґрунтовують педагогічні умови розвитку мовлення і формування образного мовлення молодших школярів засобами художнього слова у процесі навчання української мови та літературного читання. О. Грушко висвітлює питання розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності [6], а О. Чупріна пропонує модель розвитку мовлення учнів із застосуванням мультимедійних засобів [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке коло науковців та педагогів-практиків, які активно досліджують проблему формування комунікативної компетентності та мовленнєвої культури молодших школярів, актуальними є нові методичні розробки, спрямовані на розвиток художньо-образного мовлення учнів. Важливо окреслити пріоритетні засоби вирішення проблеми в умовах НУШ, зокрема дослідити ефективність інтегрованого навчання, дієвість дитячого читання й аналізу художніх творів із залученням мистецького контексту та можливостей ІТ-технологій, активізацією творчої діяльності учнів.

Мета статті – теоретично осмислити та обґрунтувати ефективність методики розвитку художньо-образного мовлення молодших школярів засобами творчого інтерактивного читання сучасної дитячої літератури в процесі інтеграції уроків мовно-літературної та мистецької освітніх галузей.

Виклад основного матеріалу. Художньо-образне мовлення – поняття, яке формують два компоненти – «художнє мовлення» та образ. Це мова художніх творів дитячої літератури, з якими працюють школярі на уроках мовно-літературного циклу, а також мова мистецтва. Через зміст, крізь призму художньо-естетичного та образного уявлення художня мова впливає на людину, її почуття, думки, сприйняття, стає зразком для наслідування. Під впливом прочитаного й побаченого у процесі комунікативної практики молодші школярі оволодівають лексику, засвоюють закономірності словотворення і словозміни, логіку й композицію висловлювання, удосконалюють

виразність і надають образності власному мовленню.

Основними ознаками художньо-образного мовлення є образність, поетичний опис, естетика та емоційність мовлення, використання художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, алегорій та інших поетичних фігур), суб'єктивізм розуміння й відображення світу. Запорукою художньо-образного висловлювання є використання багатства найрізноманітнішої лексики: конкретно-чуттєвої, емоційно-експресивної (синонімів, антонімів, фразеологізмів), авторських новотворів, діалектизмів. Увиразнює мовлення й використання стилістичних фігур, різних дієслівних форм, речень різних типів, інтонування й ритмомелодика. На цьому наголошують Г. Каптур та М. Остапюк, які як «художнє слово» розглядають художні засоби, стилістично забарвлену лексику (переносне значення слова, пестливі суфікси, особливий семантичний зв'язок між мовними одиницями тощо), синоніми, антоніми, омоніми, фразеологізми [7, с. 66–67].

Розвиток художньо-образного мовлення молодших школярів, формування у них естетичної культури, вміння висловлювати власні думки, використовуючи засоби образної мови, експресію, а також аналізувати зміст прочитаного, уявляти події та бути активними учасниками, а дуже часто й героями художнього твору, – одне із завдань, яке стоїть перед вчителем початкової школи. Велику роль у процесі формування художньо-образного мовлення дитини зокрема та й розвитку мовлення загалом відіграє художня книга. Читання та робота з текстом, виконання творчих завдань, висловлювання міркувань у процесі інтерактивної комунікації сприяють розширенню кругозору учнів, розвитку їх мислення, удосконаленню комунікативних вмінь і навичок. Як зауважує Н. Гавриш, «розвиток образного мовлення дітей буде ефективним лише в процесі сприймання ними художнього слова та самостійного складання зв'язних висловлювань» [2].

З метою вирішення проблеми розвитку художньо-образного мовлення молодших школярів пропонуємо методику творчого інтерактивного читання сучасної дитячої літератури в процесі інтеграції уроків мовно-літературної та мистецької освітніх галузей. Вона побудована на трьох основних аспектах: 1) вибір для читання актуальної для молодших школярів сучасної дитячої літератури; 2) обговорення і аналіз прочитаного у процесі реалізації інтерактивних та ігрових методик, залучення мистецького контексту й використання ІТ-технологій; 3) творча діяльність на основі прочитаного. Ефективність методики підсилює інтегроване навчання, зокрема поєднання змісту уроків мовно-літературного циклу й «Мистецтва», які дають можливість не тільки розглядати твір у мистецькому контексті, а й створювати власні

креативні продукти, демонструючи художньо-образне мислення і мовлення.

У межах проєкту Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва «Вся Україна читає дітям» впродовж 13 років впроваджуємо методику творчого інтерактивного читання у школах Івано-Франківська та області під час проходження педагогічної практики студентами Педагогічного факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Як показує досвід, найкраще для такого типу занять обирати добре ілюстровані, якісні в художньо-естетичному плані дитячі книжки сучасних авторів. Варто працювати з творами на різну тематику й різних жанрів. Цьогоріч з учнями початкових класів Католицького ліцею святого Василя Великого читали й обговорювали «Казку про Світло» Христини Лукачук, поезію Галини Кирпи зі збірки «Ну й гарно все придумав Бог», казку «Півник» Зоряни Живки, твори Кості Гнатенка з книжки «Рожева мрія» та ін. [8, с. 236–345]. Майбутні педагоги добре обізнані із цими та іншими творами сучасних українських та зарубіжних письменників, адже вивчають курси «Дитяча література та методика навчання літературного читання», «Англійська дитяча література». Методику опрацювання й аналізу творів з молодшими школярами з використанням інтегрованого, інтерактивного, творчого підходів та цифрових освітніх інструментів засвоюють також у процесі вивчення курсів «Літературна освіта молодших школярів», «Теорія та методика навчання мистецької освітньої галузі», «Цифрові інструменти літературної освіти в початковій школі».

Творче інтерактивне читання – поетапний процес, яким передбачено читання твору, розглядання ілюстрацій книги, колективне обговорення змісту прочитаного; робота в парах і групах над аналізом твору (сюжету, композиції, образів головних героїв, мови) з використанням інтерактивних методик «кубування», «грунування», «мозковий штурм», «мікрофон», «6 капелюхів», «ромашка Блума», «мозковий штурм», «акваріум», «асоціативний куц», читання з передбаченням, читання з позначками; творча робота. Осмислення прочитаного є умовою формування інтересу до художнього читання. Воно формується на основі сприяння через вправи, в яких проявляється творча активність учнів [6]. Усі інтерактивні методики реалізуємо з активним використанням ІТ-технологій, зокрема вправ і завдань, інтерактивних плакатів та ментальних карт, створених у програмах Canva, LearningApps, Wordwall, Genially, Coggle.it та ін. [9].

Види творчої роботи бувають різні. Їх організуємо із залученням вчителя з мистецтва. Це може бути ілюстрування книги, створення власних листівок, закладок, відеороликів. Перед цим демонструємо дітям зразки картин-ілюстрацій до твору,

звертаємо увагу на ключові й другорядні образи, стиль художника, обговорюємо деталі. Розвитку образного мовлення дітей сприяє творення художніх образів, творча діяльність будь-якого виду, яку вербально озвучують [1, с. 25]. Так само важливими є бесіди, розповіді, в яких мова, емоційність вчителя є зразком для наслідування.

Наприклад, коли проводили творче інтерактивне читання казок із книги «Рожева мрія» Кості Гнатенка, проілюстрованої художницею Вікторією Ковальчук [3], учні аналізували сюжет, визначали проблематику, висловлювали своє ставлення до головного героя казки Томі, придумували продовження його казкової історії, розглядали ілюстрації, описували їх, у «колі мрій» розповідали про власні мрії, а насамкінець створювали листівки за мотивами твору. Для формулювання висловлювань їм пропонувалися словнички з образними словами, емоційно-експресивною лексикою, словами-синонімами. На цьому етапі ми вкотре переконалися, що «у процесі сприймання чужих текстів дитина засвоює систему еталонних мовних засобів, під час створення власних – набуває навичок використання цих засобів у повсякденній мовленнєвій діяльності» [10, с. 7].

Під час творчого переказу, створення власної сюжетної історії, опису ілюстрацій та розповіді про мрії діти мали використовувати різні епітети, метафори, порівняння, емоційну лексику й пестливі слова. Значну роль при цьому відігравали розвиток зв'язного мовлення і творчої уяви, асоціативного образного мислення кожного учня. Мотивацією для них був перегляд яскравих анімованих зображень песика Томі, клоуна Апельсина, ображеної книги, такси Кетті, намальованих Вікторією Ковальчук, «оживлених» за допомогою цифрового додатка Vimage чи програми Animated Drawings. Як правило, художній образ літературного твору співвідноситься з образом образотворчого мистецтва й викликає яскраве враження в дітей та додає емоційності сприйняття мистецьких явищ. Підсилює емоційне сприйняття й казковість. Не випадково саме казку В. Сухомлинський називав «свіжим вітром, що роздмухує вогник дитячої думки й мови», засобом розвитку логічного, образного, творчого мислення і мовлення учнів.

Виготовлення листівки – завдання, яке передбачало написання тексту-вітання чи звертання (до автора, художниці книги чи її героїв) та створення малюнка за мотивами прочитаної книги. У процесі малювання важливо, щоб діти озвучували, як вони бачать свою роботу, чому саме такі елементи, барви й форми обирають; які емоції викликають у них образи, які вони споглядали і створюють. В поєднанні образотворчої, художньої і мовленнєвої діяльності розвивається творче мислення учнів, в уяві виникають чіткі художні образи, які закріплюються в мовленні. Підсилює розвиток

художньо-образного мовлення оцінювання й обговорення робіт інших.

Позитивним є досвід формування художньо-образного мовлення у процесі художнього читання й декламації поетичних текстів, їх емоційного сприймання і лінгвостилістичного аналізу (спостереження за лексикою, фонікою, художніми засобами, морфологічними і синтаксичними засобами виразності, метрикою, строфікою вірша), малювання пейзажних картин, супроводжених словесним малюванням (гра «Художники»). Ефективним є виконання вправ: «спостереження за виражальними можливостями слова, речення, інтонації у поєднанні з колективним добром влучних мовних засобів», виконання конструктивних завдань «на доповнення, поширення, зіставлення, редагування, відновлення, переказ тексту; побудова казок, розповідей, описів, міркувань за робочими матеріалами; власні творчі висловлювання» [7, с. 67]. При створенні поетичного образу учні опираються на зміст прочитаного твору і на власні спостереження, життєвий досвід.

Методика розвитку художньо-образного мовлення учнів у процесі творчого інтерактивного читання дитячої літератури передбачає активні дії педагога, спрямовані на мотивацію школярів до вдумливого й осмисленого читання художніх текстів, розгляду ілюстрацій та мистецького контенту. Важливо розвивати у них уважність до слова, емоційність сприймання художнього тексту, асоціативність мислення і мовлення, а також збагачувати словниковий запас відповідною лексикою і засобами. Літературно-мистецька творча діяльність покликана закріпити вміння активно використовувати емоційно-образну лексику у власних висловлюваннях.

Висновки. Розвиток художньо-образного мовлення учнів – це систематична робота, спрямована на збагачення їх словника художніми засобами й експресивною лексикою, формування вмінь грамотно й естетично висловлюватись в усній і писемній формах, мислити творчо й вербально матеріалізувати уявні образи. Ефективним і дієвим засобом вирішення окресленої педагогічної проблеми є творче інтерактивне читання сучасної дитячої літератури, актуалізація ігрових та інтерактивних методик, у ході використання

яких школярі не тільки обговорюють й аналізують твір, а й активно реалізують творчі ідеї. Використання ІТ-технологій виступає засобом візуалізації та мотивації здобувачів освіти, а розгляд твору в мистецькому контексті – розширює кругозір й можливості творчості.

Перспективним є емпіричне дослідження ефективності описаної методики творчого інтерактивного читання, визначення її дієвості у вирішенні не тільки проблеми розвитку художньо-образного мовлення учнів, а й формування інших ключових та предметних компетентностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш А. М. Витоки розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях учених. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 4. С. 24–28.
2. Гавриш Н.В. Художнє слово та дитяче мовлення: навч.-метод. посіб. Донецьк, 1999. 170 с.
3. Гнатенко К. Рожева мрія: казки і вірші / Іл. В. Ковальчук. К.: Академвидав, 2015. 64 с.
4. Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 204 с.
5. Вашуленко М., Дубовик С. Робота над власним висловлюванням (есе) на уроках української мови. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 10–16.
6. Грушко О. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2005. 20 с.
7. Каптур Г., Остапюк М. Формування образного мовлення молодших школярів засобами художнього слова. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2016. № 1(1). С. 62–70.
8. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 352 с.
9. Качак Т. В. Digital instruments of literary education of future primary school teachers in the conditions of distance learning. *Information Technologies and Learning Tools*, 2021. 86(6), 144–169. <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4079>
10. Чупріна О. В. Методика розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2019. 22 с.